

РОЗДІЛ 1.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНИХ ВІДНОСИН
ТА НАПРЯМИ ЕВОЛЮЦІЇ АГРАРНО-ПРАВОВОЇ
ДОКТРИНИ

**1.1. АГРАРНЕ ПРАВО І ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ:
СИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ Й ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ**

КУРМАН Тетяна Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-0632-2487

Сучасний стан розвитку світу і глобалізаційних процесів та явищ у ньому зумовлює глобалізацію викликів і загроз, що постають перед людством. Серед таких: екологічна, продовольча та енергетична проблеми, які протягом останніх десятиріч набули глобального характеру. На сьогодні у зв'язку із широкомасштабною військовою агресією РФ проти України ще вкрай актуалізувалася й військово-безпекова проблема, одночасно загостривши виклики й загрози в екологічній, продовольчій і енергетичній сферах. Окреслені вище проблеми давно вийшли за національні межі й набули глобального характеру. Україна ж, як вбачається, зі своїм природним, людським і інтелектуальним потенціалом може внести вагомий вклад у їх вирішення.

Епіцентром концентрації вказаних загроз в Україні стає агросфера, саме вона органічно поєднує продовольчий, економічний, екологічний та енергетичний інтереси держави і населення. Адже Україна традиційно є аграрною державою – майже 30% ВВП фюр-

мує аграрний сектор і торгівля сільськогосподарською продукцією рослинного і тваринного походження, частка експорту аграрної продукції сягає 40% експортних надходжень.

Для нашої держави, яка на сьогодні перебуває у надскладних умовах воєнного стану, питання продовольчого забезпечення, подолання негативних наслідків порушення агровиробничих процесів і агробізнесових зв'язків, вирішення проблем у сфері агроекологічної та енергетичної безпеки набувають особливого значення. Адже, знищення внаслідок ракетно-артилерійських обстрілів сільськогосподарської техніки, тваринницьких ферм, об'єктів аграрної інфраструктури (зернохосовищ, елеваторів), меліоративних систем і споруд, врожаю сільськогосподарських культур і лісів, загибель стад сільськогосподарських тварин, шкода, завдана ґрунту від вибухів боєприпасів (воронки, хімічне і фізичне забруднення та ін.), мінування полів, блокування портів – все це створює неабиякі загрози не лише у сфері ведення агробізнесу, а й, як наслідок, у сфері забезпечення продовольчої та агроекологічної безпеки. Аграрний сектор України є єдиним сектором матеріального виробництва й національної економіки, що формує продовольчу безпеку держави і здатен забезпечити населення необхідними продуктами харчування і продовольчою сировиною рослинного і тваринного походження. При цьому слід зазначити, що ведення повномасштабної війни на території України створює загрози у сфері забезпечення продовольством не лише для населення нашої держави, але й інших держав, зокрема країн Азії та Африки, які є імпортозалежними від поставок сільськогосподарської продукції національних виробників. Загалом, 30% усієї продукції Україна поставляє до країн ЄС, 30% — до Північної Африки, 40% — до Азії¹. У 2021 році до ТОП-10 найбільших експортерів зерна з України увійшли: Китай, Єгипет, Туреччина, Індонезія, Іспанія, Нідерланди, Іран, Пакістан, Лівія, Туніс².

¹ Президент Української зернової асоціації Микола Горбачов розповідає, як змінився український аграрний експорт з початку війни та чому для всього світу критично важливо розблокувати порти Чорного моря. *Бізнес. НВ*. 14 травня 2022 р. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/eksport-zernovih-skilki-zerna-ukrajina-postachaye-zakordon-novini-ukrajini-50241786.html> (дата звернення: 10.08.2022)

² Названо ТОП-10 найбільших імпортерів українського зерна за минулий рік. *Latifundist.com*: головний сайт про агробізнес. 3 лютого 2022 р. URL: <https://>

Необхідність реалізації потужного аграрного потенціалу нашої держави та протидії вказаним вище наявним і прогнозованим загрозам вимагає належного правового регулювання, опосередкованого ефективною, логічно-структурованою та стабільною системою аграрного законодавства України.

Сучасна теорія аграрного законодавства України – надбання багатьох наукових поколінь та наукових шкіл. Еволюція наукових досліджень про законодавче регулювання аграрних відносин в Україні відображає розвиток суспільних відносин, геополітичні зміни в державі, пріоритети державної політики та інші суспільні явища і процеси. Розвиток теоретичних досліджень про аграрне законодавство відбувся упродовж багатьох десятиліть та віддзеркалював суспільні потреби в різні історичні періоди розвитку держави, часто випереджаючи своїм поступом різні суспільні зміни та процеси¹.

Дослідженню сутності й процесу розвитку аграрного законодавства присвячено наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених-правознавців, як Н. О. Багай², Г. Й. Бистров³, Ц. В. Бичкова⁴

latifundist.com/novosti/58224-nazvano-top-10-najbilshih-importeriv-ukrayinskogo-zerna-za-minulij-rik (дата звернення: 10.08.2022)

¹ Багай Н.О. Теоретико-методологічні засади розвитку аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції: дис. ... д.ю.н., спец-ть 12.00.06 / ДВНЗ «Прикарпат. Нац. ун-т імені В. Стефаника», Інст-т держави і права імені В.М. Корецького. Київ, 2021. С. 58.

² Багай Н.О. Теоретичні проблеми розвитку аграрного законодавства України: монографія / ДВНЗ «Прикарпатський націонал. ун-т ім. В. Стефаника; Навч.-наук. юридич. ін-т. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2020. 305 с.

³ Бистров Г. Е. Теоретические проблемы сельскохозяйственного законодательства в условиях развития агропромышленного комплекса СССР: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06; 12.00.03. М., 1986. 48 с.

⁴ Бичкова Ц. В. Регулювання сільськогосподарської діяльності і співвідношення цивільного та аграрного законодавства. Право України. 1996. №7. С. 38-42, 46.

А. І. Брінцов¹, О. В. Гафурова², А. П. Гетьман³, Х. А. Григор'єва⁴,
А. В. Духневич⁵, В. М. Єрмоленко⁶, Т. О. Коваленко⁷, В. М. Кор-
нієнко⁸, В. В. Носік⁹, В. І. Семчик¹⁰, А. М. Статівка¹¹, Н. І. Титова¹²,

¹ Брінцов А.І. Кодифікація аграрного законодавства України: автореф. дис. ...к.ю.н., спец-ть 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 21 с.

² Гафурова О.В. Сучасні тенденції розвитку аграрного законодавства. Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія: право, 2016. Вип. 243. С. 44-53; Ermolenko V.M., Gafurova O.V., Zarytska I.M. Genesis of Ukrainian agrarian legislation (the 2nd part XIX c. - beginning XXI c. Monograph. Kyiv: Publishing center «Komprint», 2016. 381 p.

³ *Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення*: моногр. / за ред. А.П. Гетьмана, В.Ю. Уркевича. Х.: Право, 2012. 448 с.

⁴ Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

⁵ Духневич І. В. Розвиток аграрного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2011. 19 с.

⁶ Єрмоленко В.М. Джерела аграрного права // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: монографія / Семчик В.І., Єрмоленко В.М., Кулинич П.Ф. та ін.; заг. ред. В.І. Семчика, П.Ф. Кулинича. Київ: Ред.журн. «Право України», Харків: Право, 2013. С. 28-79.

⁷ Коваленко Т. О. Адаптація аграрного законодавства України до Acquis communautaire: сучасний стан та перспективи. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 20 квіт. 2018 р.) / за ред. А. М. Статівки. Харків: Юрайт, 2018. С. 185-190.

⁸ Корнієнко В.М. Джерела аграрного права: конспект лекцій. Х.: НЮАУ, 1995. 20 с.

⁹ Науково-практичний коментар до Закону України «Про особисте селянське господарство» / В.В. Носік та ін. Київ: Кондор, 2004. 252 с.

¹⁰ Семчик В. І. Законодавство України про кооперацію: порівняльний аналіз. Реферативний огляд чинного законодавства / за ред. В.В. Цветкова, Є.Б. Кубко. Київ: Салком, 2000. С.143–155.

¹¹ Статівка А. М. Про Концепцію систематизації аграрного законодавства. Вісник Нац. академії правових наук України. 2017. № 3. С. 77-89.

¹² Титова Н. І. Аграрне законодавство України. *Право України*. 1995. №1. С. 6-9.

О. М. Туєва¹, В. Ю. Уркевич², В. З. Янчук³, В. В. Янчук⁴ та ін. Однак дана проблематика з урахуванням сучасних глобальних та інших загроз, зокрема введення воєнного стану, та новітніх змін у законодавстві предметом окремого дослідження досі не була.

У спеціальній юридичній літературі погляди на сутність аграрного законодавства дещо різняться. Так, автори посібника «Аграрне право» (2016 р.) зазначають, що аграрне законодавство складають закони та підзаконні нормативно-правові акти, норми яких спрямовані на організацію та ведення сільськогосподарського виробництва, забезпечення при цьому раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, на регулювання та охорону праці та здоров'я працівників сільськогосподарських підприємств, дотримання техніки безпеки та виробничої санітарії в процесі аграрного виробництва⁵. В. Ю. Уркевич наголошує, що аграрне законодавство потрібно розглядати з позиції широкого трактування, включаючи до нього не лише, власне, закони, а всі чинні аграрні нормативно-правові акти⁶. Водночас В. М. Єрмоленко акцентує увагу, що аграрне законодавство є підсистемою системи законодавства України і, в свою чергу, системою, структура якої об'єднує відповідні нормативно-правові акти, що вре-

¹ Курман Т.В., Туєва О.М. Законодавство у сфері державної аграрної політики України. *Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення*: монографія / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. К.: Вид. О.М. Ешке, 2014. С. 39-99.

² Статівка А. М., Уркевич В. Ю. Про проект Закону України «Про сільське господарство України». *Підприємництво, господарство і право*. 2011. №8. С. 104-110.

³ Янчук В. З. Теоретические проблемы кодификации законодательства о колхозах: Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Москва: Б. и., 1969. 23 с.

⁴ Янчук В. В. Джерела аграрного права. Аграрне право України: Підручник / Янчук В. З. та ін.; за ред. В.З. Янчука. Київ: Юрінком, 1996. С. 30-49.

⁵ Аграрне право: посіб. для підготов. до іспиту / В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін.; за заг. ред. А. М. Статівки. Х.: Право, 2016. С. 11.

⁶ Уркевич В. Ю. Про аграрне законодавство України. *Проблеми законності*. Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2009. Вип. 100. С. 219.

гульовують аграрні відносини¹. На думку ж Н. О. Багай, аграрне законодавство України визначається як комплексна галузь законодавства, що відповідає окремій галузі економіки та є системою взаємопов'язаних і узгоджених між собою нормативно-правових актів (законів, підзаконних нормативно-правових актів, актів правотворчості аграрних суб'єктів), що забезпечують спеціалізоване та інтегроване правове регулювання суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва².

Вбачається, що аграрне законодавство України – це самостійна, системно-сформована й спеціалізована галузь національного законодавства, що на сьогодні об'єднує значний за обсягом масив нормативно-правових актів, включаючи й акти міжнародного характеру, регуляторний вплив яких спрямовано на унормування відносин в агросфері.

З початку повномасштабної агресії РФ аграрне законодавство України зазнало суттєвої трансформації і змін. Прийнято нові закони і підзаконні нормативно-правові акти, внесено зміни до Земельного й Податкового кодексів України, а також інших нормативно-правових актів, що врегульовують аграрні відносини, укладено нові міжнародні угоди у цій сфері. Така нормотворча активність у галузі аграрного законодавства, як видається, свідчить про наступне: 1) насамперед, про виключну актуальність і значимість для держави як аграрного сектора економіки, так і агросфери в цілому; 2) про значну видозміну аграрних відносин в умовах наявних загроз й зумовлену цим необхідність їх адекватного й оперативного врегулювання заради забезпечення інтересів держави, населення і, навіть, світу в цілому.

Так, 24 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах

¹ Єрмоленко В. М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Національний аграрний ун-т України. К., 2007. С. 246.

² Багай Н.О. Теоретико-методологічні засади розвитку аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції: дис. ... д.ю.н., спец-ть 12.00.06 / ДВНЗ «Прикарпат. Нац. ун-т імені В. Стефаника», Інститут держави і права імені В.М. Корецького. Київ, 2021. С. 58.

воєнного стану»¹. Основною метою прийняття цього Закону стало створення умов для успішної посівної кампанії 2022 року, а також вирішення нагальних проблем щодо оперативного залучення земель сільськогосподарського призначення в аграрне виробництво в умовах війни. Для досягнення поставленої мети Законом передбачено внесення змін до Земельного кодексу України (зокрема, його Перехідних положень), до Законів України «Про оренду землі», «Про землеустрій» стосовно, насамперед, земель сільськогосподарського призначення.

Подальший аналіз положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» свідчить про те, що зміни торкнулися лише земельного законодавства в частині регламентації відносин щодо сільськогосподарського землекористування (оформлення й поновлення існуючих договорів оренди, призупинення діяльності Державного земельного кадастру, електронних торгів, ведення Книги реєстрації землеволодінь і землекористувань в умовах воєнного стану тощо). Фактично мова йде лише про створення умов для залучення земельних ресурсів в аграрне виробництво, питання ж забезпечення продовольчої безпеки названий Закон не вирішує й правового механізму гарантування продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, на жаль, не формує. На брак в Україні законодавчого механізму гарантування рівня продовольчого забезпечення звертають увагу і у спеціальній юридичній літературі².

Цілком зрозуміло, що прийняті законодавцем нашвидкуруч новели покликані максимально оперативно адаптувати законодавчі вимоги до наявної ситуації і нових проблем й, у такий спосіб, запобігти продовольчій катастрофі, при чому не лише на національному, але й на глобальному рівні. Однак вказані кроки не форму-

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення: 05.08.2022).

² Коваленко Т.О. Поняття, ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством України та інших держав. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 1 (20). С. 30-41.

ють науково обґрунтованого й системного підходу, не враховують потреб євроінтеграційних перетворень, необхідності стратегічних реформ у напрямку екологізації сільського господарства, стало-го розвитку агросфери та протидії негативним для аграрного виробництва кліматичним змінам. Адже можливість забезпечення продовольчої безпеки має гарантуватися наявністю відповідних ресурсів агросфери, потенціалом внутрішнього аграрного виробництва, незалежно від внутрішніх і зовнішніх загроз, спроможністю забезпечити сприятливу демографічну динаміку, збереження генофонду нації, сталість розвитку агросфери, інтеграцію країни в європейський і світовий економічний простір, продовольчу незалежність і суверенітет.

Таким чином, надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема формування цілісного і дієвого механізму правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Усі вище перелічені важливі аспекти мають бути враховані під час якісного й системного оновлення вітчизняного законодавства у даній сфері, при створенні належного й ефективного механізму гарантування продовольчої безпеки. З огляду на це, існує нагальна потреба у прийнятті спеціального Закону «Про продовольчу безпеку України» як основи національного механізму забезпечення продовольчої безпеки. Вказаний механізм має бути комплексним, побудованим на засадах системно-синергетичного підходу, включати дієву систему моніторингу з метою виявлення наявних та потенційно можливих внутрішніх та зовнішніх загроз й спрямованим на вирішення конкретних завдань, що відповідають сучасним інтересам і очікуванням громадян, територіальних громад, українського суспільства і держави, зокрема в умовах воєнного стану, а також сприяють подальшому вдосконаленню законодавства України, розвитку науки й суспільному прогресу, який неможливий без гарантування продовольчої безпеки держави і сталого розвитку агросфери. Окрім того, саме у спеціальному законі доцільно визначити такі важливі в умовах воєнного стану поняття, як продовольча допомога, продовольчий банк, надзвичайна продовольча безпека, продовольча криза, продовольчий запас та ін., закріпити індикатори продовольчої безпеки, формули їх розрахунку, а також критерії кожного з них тощо. Як вбачається, це надасть змогу всебічно оцінювати по-

точний стан забезпечення продовольчої безпеки, а також прогнозувати динаміку і тенденції змін у цій сфері.

Так само з метою забезпечення продовольчої безпеки держави й запобігання виникненню дефіциту продуктів харчування для внутрішнього споживання Постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2022 року «Про внесення змін до додатків 1 та 5 постанови Кабінету Міністрів України № 1424 від 29 грудня 2021 року»¹ введено обмеження на експорт на окремі види харчової продукції. Зокрема, розширено обсяги квот і перелік товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню, за рахунок внесення окремих видів сільськогосподарської продукції (овес, жито, м'ясо і яйця курей свійських, великої рогатої худоби, цукор).

Зазнали певних змін й підходи та напрями державної підтримки сільського господарства. Для підтримки сільськогосподарських товаровиробників під час проведення посівної кампанії в умовах воєнного стану, а також з метою стимулювання участі аграріїв у посівній кампанії постановами КМУ від 12.03.2022 р. № 274² та від 18.03.2022 р. № 312³ внесено зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9%». Вказана програма закріплює заходи державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення. Програма поширює свою дію на середні (річний дохід до 50 млн євро) і великі (річний дохід більше 50 млн євро) агропідприємства. Максимальна сума кредиту становить 60 млн грн. Процентна ставка

¹ Про внесення змін до додатків 1 та 5 постанови Кабінету Міністрів України №1424 від 29 грудня 2021 року: постанова Кабінету Міністрів України від 05.03. 2022 р. № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

² Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723: Постанова Кабінет Міністрів України від 12.03.2022 р. № 274 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

³ Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 р. № 312 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

складає 0% річних протягом періоду воєнного стану і одного місяця після його припинення та 5% річних після завершення такого періоду і до кінця строку кредиту. Таким чином, урядом створено умови для пільгового кредитування аграрного сектору під час воєнного стану для проведення посівної кампанії.

Постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року «Деякі питання надання грантів бізнесу»¹ затверджено три Порядки: 1) надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу; 2) надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства; 3) надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства. З аналізу цієї постанови уряду цілком очевидним стає актуальний напрям сучасної державної аграрної політики – сприяння підвищенню ефективності таких галузей аграрного виробництва, як садівництво, ягідництво, виноградарство та тепличне господарство. Серед загальних підходів у всіх зазначених Порядках: перехід до прямої грантової підтримки; надання коштів з резервного фонду державного бюджету за програмою «Надання грантів для створення або розвитку бізнесу»; головним розпорядником бюджетних коштів виступає Мінекономіки; загальні вимоги до отримувачів підтримки (приміром, отримувачем може бути лише суб'єкт агробізнесу, заснований на приватній формі власності); надання гранту у безготівковій формі; цифровізація процедури, а саме використання засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Порталу Дія); накладання певних обов'язків на отримувачів грантів (створення визначеної кількості робочих місць тощо) та ін.

Приміром, відповідно до п. 3 Порядку надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства отримувачами грантів мають право бути суб'єкти господарювання - юридичні особи (крім юридичних осіб комунальної і державної форми власності) та фізичні особи - підприємці, які провадять діяльність у сфері вирощування сільськогосподарських культур на землях, на які право власності та/або користування підтверджено належними правостановлюючими документами, а саме:

¹ Деякі питання надання грантів бізнесу: постанова КМУ від 21.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n347> (дата звернення: 10.08.2022)

1) юридичні особи, кінцевими бенефіціарними власниками яких є виключно громадяни України;

2) юридичні особи (фізичні особи - підприємці):

- які станом на дату подання заяви фактично не перебувають та не провадять свою господарську діяльність на тимчасово окупованій території України або на територіях, які включені до переліку територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), затвердженого Мінреінтеграції, що підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Слід зазначити, що, з одного боку, дана вимога є логічною й досить поміркованою, адже держава, по-перше, не впевнена, що кошти будуть отримані одержувачем, а по-друге, не має наміру фінансувати виробництво на окупованій території. З іншого ж боку, така норма погіршує і без того скрутне становище аграрних товаровиробників, що вимушені здійснювати свою діяльність на тимчасово окупованій території (ТОТ) або в районі проведення воєнних (бойових) дій. Як відомо, сільськогосподарське виробництво тісно пов'язане з використанням ресурсів агросфери, насамперед, земель сільськогосподарського призначення, водних ресурсів, місцевих кліматичних умов тощо, тож далеко не кожен агробізнес можна піддати релокації. На цю проблему звертають увагу представники Всеукраїнської аграрної ради й пропонують скасувати цю вимогу або доопрацювати даний пункт з урахуванням інтересів названих аграрних товаровиробників;

- які не провадять господарську діяльність на території РФ;

- які не віднесені до юридичних або фізичних осіб, до яких застосовуються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до рішень Ради національної безпеки і оборони України, уведених в дію Указом Президента України щодо застосування персональних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) відповідно до Закону України «Про санкції»;

- щодо яких не порушено справи про банкрутство та/або яких не визнано банкрутами, та/або які не перебувають на стадії ліквідації;

- щодо яких відсутнє рішення суду, яке набрало законної сили, про притягнення до кримінальної відповідальності за корупційне правопорушення;

- які не мають заборгованості перед бюджетом. Щодо останньої вимоги, як вбачається, доцільною є конкретизація конструкції «відсутність заборгованості перед бюджетом» - протягом якого терміну, чи стосовно яких боргів тощо, в іншому разі це може трактуватися досить широко й бути підставою порушення прав суб'єктів вказаних аграрних відносин.

У п. 4 Порядку закріплено, що гранти надаються на будівництво модульної теплиці відповідно до типового проекту орієнтовною площею 2 гектари (не менше 1,6 га та не більше 2,4 га) з кількістю створених нових робочих місць не менше 40 шляхом будівництва (встановлення) модульної теплиці, придбання засобів виробництва (садивний матеріал, насіння, технологічне обладнання), покриття витрат на їх доставку та введення в експлуатацію.

Грант можна отримати виключно для будівництва однієї модульної теплиці. При цьому вони надаються на умовах співфінансування з отримувачем у співвідношенні:

- для першої 1000 заявок не більше 70 відсотків вартості проекту будівництва модульної теплиці - за рахунок грантів, але не більше 7 млн. гривень, не менше 30 відсотків - за рахунок коштів отримувача (власних або кредитних);

- для всіх наступних заявок не більше 50 відсотків вартості проекту будівництва модульної теплиці - за рахунок грантів, але не більше 5 млн. гривень, не менше 50 відсотків - за рахунок коштів отримувача (власних або кредитних).

Отже, виходячи зі змісту даних підзаконних нормативно-правових актів, державна аграрна політика спрямовується на досягнення декількох цілей: створення робочих місць на сільських територіях; розвиток економіки і релокація агробізнесу з тимчасово окупованих територій; виробництво сільськогосподарської продукції з метою забезпечення продовольчих потреб населення нашої держави, росту ВВП й у перспективі зростання експорту.

Стосовно регіональної аграрної політики слід зазначити наступне. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджена постановою КМУ від 5 серпня 2020 року¹,

¹ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова КМУ від 05 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів України. Державна регіональна політика сприяє кожному регіону та територіальній громаді в ефективному використанні їх потенціалу, переваг, ресурсів та можливостей для розвитку та підвищення якості життя людини та відповідно на користь розвитку всієї України - економічно та екологічно стабільної, політично та соціально згуртованої держави.

Стратегічною метою державної регіональної політики до 2027 року проголошено розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя у згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту і доходів громадян під час досягнення згуртованості в економічному, соціальному, гуманітарному, екологічному й просторовому вимірах.

До основних проблем соціально-економічного розвитку регіонів у контексті загальнодержавних викликів віднесено збройну агресію РФ проти України та тимчасову окупацію частини її території, результатом чого стало поглиблення розриву у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів й, зокрема, завдання значної шкоди як агросфері, так і її ресурсам. Адже ситуація на територіях, де проводилися бойові дії, здебільшого характеризується як гуманітарна катастрофа, подолання наслідків якої має стати пріоритетом держави на найближчі десятиліття.

Загалом глобальні виклики останнього десятиріччя спричинили структурні зміни в економіці України та регіонів. У 2018 році частка валової доданої вартості таких видів економічної діяльності, як сільське, лісове і рибне господарство у загальному обсязі валової доданої вартості регіонів становила 12 відсотків. Протягом наступних років, незважаючи на пандемію Covid-19, вона ще збільшилася. Групу регіонів з переважно сільськогосподарською спеціалізацією становлять сім областей – Кіровоградська, Херсонська, Хмельницька, Вінницька, Чернігівська, Сумська та Тернопільська області. У зв'язку з цим серед завдань у сфері аграрного виробництва Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки проголошує такі як: сприяння розвитку різних форм ко-

операції, фермерства, забезпечення доступності ринків збуту для малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції, інфраструктури для зберігання сільськогосподарської продукції; запровадження нових технологій та обладнання для переробки сільськогосподарської сировини.

Також у Стратегії акцентується увага на значному техногенно-екологічному навантаженні на навколишнє природне середовище у регіонах. Підкреслюється, що, як наслідок, громадяни України втрачають природні території, недоотримують екосистемні послуги (чисті вода, повітря, якісний відпочинок), все більше страждають від стихійних лих, паводків, пожеж, нестачі води, забруднення ґрунтів, шкідників тощо. Все це відбувається на фоні глобальної зміни клімату - однієї з найгостріших екологічних проблем, що стоїть перед людством та впливає на всі сфери життя людини, насамперед на економіку, аграрний сектор й агросферу в цілому. Як видається, для моніторингу, визначення й попередження наявних загроз у цій сфері має бути розроблено й законодавчо закріплено ефективний механізм національної агроекологічної політики.

Надалі, в умовах блокування морських портів і наявної небезпеки пересування вантажних кораблів акваторією Чорного і Азовського морів, Україна стикнулася з проблемою експорту зернових, внаслідок чого актуалізувалась цілком реальна загроза початку глобальної продовольчої кризи. Адже через порти морським шляхом здійснювалося майже 90% експорту сільськогосподарської продукції. Задля попередження цієї загрози, насамперед, Урядом нашої держави було здійснено ряд кроків, спрямованих на розвиток альтернативних маршрутів експорту української сільськогосподарської продукції, формування нової географії транспортної та портової інфраструктури з вектором на Румунію, Польщу, Литву, Латвію та Естонію. Окрім того, було об'єднано зусилля міжнародної спільноти у вирішенні цього питання, результатом чого стало укладання міжнародної Угоди про експорт зерна Чорним морем, підписаної між Україною, ООН і Турцією 22 липня 2022 р. Очікується, що укладання даної угоди не лише позитивно позначиться на стані забезпечення глобальної продовольчої безпеки, але й забезпечить валютні надходження до державного бюджету,

покращить фінансово-економічний стан національних аграрних товаровиробників, попередить збитки від можливого псування зерна та ін.¹

Суттєвого практичного значення у сучасних умовах також набувають питання щодо відшкодування шкоди, завданої суб'єктам агробізнесу внаслідок ведення повномасштабної війни на території України. У зв'язку з цим 20 березня 2022 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову, якою затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації². Всеукраїнською Аграрною Радою та USAID-АГРО протягом серпня 2022 року проведено Круглий стіл «Зруйновані агропідприємства: фіксація збитків та перспективи їх відшкодування» та серію вебінарів на тему «Збитки сільгосп підприємств: як зафіксувати пошкодження та руйнування».

Вказаний вище Порядок встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації за такими 18 напрямками, як: людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати; економічні втрати, пов'язані з людськими втратами; військові втрати; втрати, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, боротьби із злочинністю, забезпеченням безпеки дорожнього руху; втрати житлового фонду і об'єктів житлово-комунального господарства; втрати земельного та лісового фонду, надр і акваторії; збитки, завдані природно-заповідному фонду; втрати інфраструктури транспорту, телекомунікаційної мережі і зв'язку; втрати енергетичної інфраструктури; втрати культурної спадщини; економічні втрати підприємств; втрати установ та організацій; шкода, завдана земельним і водним ресурсам та атмосферному повітрю. За кожним напрямком Поряд-

¹ Худякова О. Угода щодо розблокування експорту зерна: які умови та чого побоюється Україна. *Слово і діло*: аналітичний портал. 22 липня 2022 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/07/22/statija/ekonomika/uhoda-shhodo-rozblokuvannya-eksportu-zerna-yaki-umovy-ta-choho-poboyuyetsya-ukrayina> (дата звернення: 05.08.2022).

² Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова КМУ від 20.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.08.2022).

ком визначено відповідальне Міністерство, інший центральний або місцевий орган виконавчої влади, який має у шестимісячний строк розробити і затвердити відповідну методики визначення шкоди та збитків. Отже, на сьогодні таких методик ще не існує, насправді порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ за вказаними напрямками, буде ухвалено щонайменше восени. І це, на жаль, ускладнює становище суб'єктів агробізнесу, які вже зазнали втрат і збитків, й не гарантує можливості їх відшкодування в майбутньому.

Окремим чином регламентовано виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, щодо цього питання прийнято спеціальний Порядок, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р.¹. Додатком до цієї постанови визначено Примірну форму Акта комісійного обстеження об'єкта, пошкодженого внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Отже, протягом останніх місяців з лютого 2022 року аграрне законодавство зазнало бурхливих змін і значної трансформації. Насамперед, це зумовлено певною переорієнтацією державної аграрної політики у зв'язку із веденням повномасштабної війни в Україні. Пріоритетного значення набувають питання подолання викликів і загроз у сфері забезпечення продовольчої безпеки, при чому на всіх її рівнях: національному, регіональному, рівні кожної окремої сім'ї, а також і на глобальному рівні. Вирішення цього завдання неможливе без подолання загроз у сфері ведення агробізнесу, відновлення порушених агровиробничих процесів, відшкодування шкоди, завданої суб'єктам агробізнесу, земельним, водним, лісовим ресурсам тощо, а також без зміни підходів і механізмів державної підтримки сільського господарства. Викладеним вище й обумовлено активну нормотворчу діяльність щодо розвитку й удосконалення аграрного законодавства.

¹ Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд: постанова КМУ від 19.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-%D0%BF#n9> (дата звернення: 05.08.2022).

При цьому, відповідно до статей 403 і 405 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р., сторони здійснюють співробітництво з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик і законодавства. У зв'язку з цим задекларовано, що сторони підтримують поступове зближення та гармонізацію з відповідним правом та регуляторними стандартами ЄС¹. Отже, до чинників, спрямованих на стимулювання законодавчої активності, слід також віднести євроінтеграційні зобов'язання України щодо гармонізації національного аграрного законодавства, а також глобалізаційні процеси, що відбуваються у сучасному світі.

Глобалізація продовольчої, екологічної та енергетичної проблем зумовила проголошення світовою спільнотою 25 вересня 2015 року на рівні Генеральної Асамблеї ООН як Порядку денного на 21 століття концепції сталого розвитку та визначення цілей сталого розвитку у підсумковому документі «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»². Сталий розвиток виступає новою світоглядною моделлю сучасного світу, що передбачає перехід від суто економічної моделі розвитку до економіки розвитку (зеленої економіки) й пошуку оптимального балансу між трьома складовими – економічною, соціальною та екологічною.

Проблематика сталого розвитку агросфери в Україні особливо актуалізувалася у зв'язку з процесами євроінтеграції. Відповідно до ст. 404 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої, ратифікованої Законом України

¹ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 05.08.2022).

² Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. URL: http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf (дата звернення: 05.08.2022).

від 16 вересня 2014 року¹, співробітництво між сторонами в галузі сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює, зокрема, такі сфери, як: заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього природного середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах; покращання конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості; обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій; обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад; поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів; а також сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень і просування системи дорадництва тощо.

З метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки і держави, зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини та громадянина Указом Президента від 30 вересня 2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»² визначено цілі сталого розвитку України на вказаний період. Переважна більшість з них безпосередньо стосується агросфери. Адже остання традиційно виступає сферою концентрації цілої низки публічних і приватних інтересів: економічного, продовольчого, екологічного, соціального, безпекового та ін. Серед

¹ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 10.08.2022)

² Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 05.08.2022).

названих ЦСР: подолання голоду і бідності, гарантування продовольчої безпеки, поліпшення харчування й сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя, сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; забезпечення сталого управління водними ресурсами та санітарією, а також доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості, гідній праці для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння інноваціям; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; захист і відновлення екосистем суші, раціональне земле- і лісокористування, боротьба з опустелюванням, деградацією земель, втратою біорізноманіття; активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Таким чином, саме у сфері аграрно-правового регулювання забезпечується природне право людини на життя і здоров'я, зокрема, в частині права на достатнє для підтримання нормальної життєдіяльності, а також безпечне та якісне харчування, на достатній рівень життя, на безпечне довкілля, а також гарантується низка соціальних прав. Доволі слушною видається точка зору Н. О. Багай, що сучасне аграрне законодавство України покликано регулювати суспільні відносини в аграрному секторі економіки з урахуванням взаємозв'язку сільськогосподарського виробництва з навколишнім природним середовищем. При цьому досить важливим напрямком на сьогодні є формування на підставі загальних принципів та ідей охорони цього середовища й раціонального природокористування якісно нових аграрно-правових приписів, що забезпечуватимуть спеціалізоване правове впорядкування суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва з урахуванням їх взаємозв'язку з довкіллям¹. Це підтримується і напрацюваннями філософської науки, адже ще Ф. Бекон свого часу

¹ Багай Н.О. Еколого-правові проблеми сільськогосподарського виробництва. *Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади*: матер. «Круглого столу» (м. Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Х.: Право, 2015. С. 93.

ззначав, що людині належить панувати над природою, одночасно підкорюючись їй¹.

З урахуванням викладеного, запровадження концепції сталого розвитку в агросферу є вкрай актуальним завданням сьогодення, оскільки здатне допомогти у вирішенні наявних виробничих, екологічних та соціальних проблем, задля забезпечення прав не лише теперішнього, а й майбутніх поколінь. Саме сталий розвиток агросфери здатен створити передумови для формування агроекологічного іміджу держави, підвищення конкурентоспроможності національного аграрного сектору та його продукції, забезпечення продовольчої безпеки, вирішення низки екологічних проблем в агросфері, збереження селянства, сільського розвитку, підвищення якості й стандартів життя у сільській місцевості тощо. Провідна роль у цьому процесі, як вбачається, має належати праву як універсальному регулятору суспільних відносин в агросфері.

Однак, як справедливо зазначає В. В. Носік, аналіз чинного аграрного, земельного та екологічного законодавства засвідчує, що воно залишається несистематизованим, неузгодженим з іншими законами і не має орієнтації на забезпечення подолання бідності і голоду, створення умов для сталого розвитку соціальної сфери села, функціонування сільського господарства в існуючих природних екологічних системах у різних регіонах держави. В українській теорії земельного і аграрного права проведено низку наукових досліджень теоретичних і практичних правничих проблем, які охоплюються змістом Цілей сталого розвитку. За їх наслідками було обґрунтовано висновки й надано чисельні рекомендації щодо необхідності розроблення і прийняття законів про сільське господарство, про продовольчу безпеку, про охорону ґрунтів, про сталий розвиток сільських територій та інші важливі закони. Проте ці та інші наукові рекомендації, на жаль, так і лишилися нереалізованими у чинному земельному й аграрному законодавстві України². Зокрема, на думку вченого, у нормах земельного, аграрного, при-

¹ Спиркин А. Г. Основы философии: уч. пособ. для вузов. М.: Политиздат, 1988. С. 362.

² Носік В.В. Земельне право і законодавство України: системна криза чи зміна парадигми в умовах реалізації цілей сталого розвитку в Україні до 2030 року? *Право України*. 2020. № 5. С. 84.

родоресурсного, екологічного законодавства не знаходять свого вираження і закріплення юридичні, інституційно-функціональні, юрисдикційні імперативи, правила, способи і механізми подолання бідності і голоду крізь призму забезпечення усім бажаючим законодавчо гарантованої можливості доступу до використання землі, вод, лісів, природних ресурсів з метою здійснення виробничої діяльності, надання послуг, задоволення особистих потреб у продуктах харчування, питній воді тощо.

Саме по собі проголошення цілей сталого розвитку, навіть на законодавчому рівні, не здатне забезпечити розвитку агросфери на засадах сталості. Попри наявність окремих елементів, відсутня цілісна агроінноваційна система, призначення якої – сталий розвиток агросфери. Як вбачається, напрямами подолання проблем реалізації цілей сталого розвитку агросфери в Україні мають стати наступні. По-перше, потребує аналізу й суттєвого доопрацювання чинне аграрне законодавство з метою запровадження норм, спрямованих на забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва у рослинництві, тваринництві, аквакультури та агролісівництві, його екологізації, сталого сільського розвитку, сталого земле- та природокористування в агросфері тощо. При цьому орієнтиром для нормотворчої діяльності мають стати цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, проголошені вказаним вище Указом Президента України від 30 вересня 2019 р.

По-друге, вимогою часу вбачається й модернізації державної аграрної політики. Як вбачається, на першому етапі Міністерством аграрної політики та продовольства України має бути розроблено єдиний стратегічний програмний документ – Концепцію сталого розвитку агросфери на період до 2030 року (або Національний варіант Green deal України). А вже наступним кроком має стати розробка проектів відповідних змін та доповнень до чинного аграрного законодавства, а також проектів нових нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення збалансованого економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку в агросфері.

Третім напрямом має стати інноватизація, цифровізація і діджиталізація відносин в агросфері. Слід погодитися з Д. Ю. Кондратенко, що інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства являє собою створення відповідної інноваційної інфраструктури

щодо розробки або залучення нових технологій, продукції або послуг, організаційно-адміністративну діяльність, яка спрямована на використання та комерціалізацію наукових досліджень та розробок, що підвищують конкурентоспроможність аграрного підприємства¹. Приміром, в ЄС на розвиток конкурентоспроможного і сталого сільського та лісового господарства спрямовано запровадження Європейського сільськогосподарського інноваційного партнерства (EIP-AGRI). В Національній економічній стратегії на період до 2030 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року², зазначається, що Україна є однією з найбільших за територією та чисельністю населення держав Європи, але й одночасно однією з найбідніших. Попри те, що Україна посідає 56 місце у світі за розміром валового внутрішнього продукту в абсолютному вимірі, за показником ВВП на душу населення вона займає лише 119 позицію. Серед причин стагнації економіки й сільського господарства у даній стратегії вказано відсутність інвестицій, зношеність обладнання та відсутність його модернізації, повільні темпи запозичення й розвитку передових технологій та інновацій у виробництві. Отже, сільськогосподарське виробництво потребує інноватизації, причому екологічно спрямованої. Таким чином, в Україні на сьогодні існує нагальна потреба в розробці й запровадженні спеціального нормативно-правового акта, який закріпив би комплекс заходів, спрямованих на розвиток агроінноваційної діяльності, й забезпечив би системність запроваджуваних заходів та їх спрямованість на впровадження як виробничо-технологічних, агротехнічних, селекційно-генетичних, організаційно-господарських, маркетингових, так і соціально-екологічних, науково-освітніх, інформаційних інновацій. Мова йде про доцільність прийняття

¹ Кондратенко Д.Ю. Особливості правового забезпечення агроінновацій в Україні. *Актуальні проблеми земельного, аграрного, екологічного та природо-ресурсного права*: зб. матер. наук.-практ. конф. (10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2021. С. 125.

² Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 10.08.2022)

спеціального Закону України «Про інновації в агросфері»¹. Дана пропозиція підтримується і у спеціальній літературі. Так, Х. А. Григор'єва вважає за необхідне прийняття Закону України «Про агроінноваційну діяльність», яким має регулюватися державна підтримка на етапах розробки, підготовки та впровадження агроінновацій². Як вбачається, прийняття спеціального Закону не лише надасть регульованим відносинам більшої стабільності, але й визначить основні категорії, принципи інноваційної діяльності в агросфері та види агроінновацій, запровадить підходи щодо державної політики й державної підтримки у даній сфері, визначить компетенцію органів державної влади та місцевого самоврядування, а також вирішить низку інших правових питань.

Вагомим чинником розвитку аграрного сектору економіки вбачається й наявність належного інформаційно-інноваційного забезпечення, підвищення рівня знань й відповідної кваліфікації у аграрних виробників, функціонування доступної бази даних інноваційних продуктів в агросфері України, а також організація ефективної взаємодії між науковими, навчальними закладами, сільськогосподарськими дорадчими службами і сільськогосподарськими товаровиробниками. Забезпечення розвитку аграрної освіти і науки проголошено однією із стратегічних цілей у Національній економічній стратегії на період до 2030 року. Шляхами досягнення вказаної цілі названо: запровадження змін в програми навчання в аграрних закладах вищої освіти (дуальна освіта, кооперація з бізнесом), реформування системи державних науково-дослідних установ та їх державного фінансування, підвищення якості та ефективності наукового забезпечення аграрного сектору, розширення проведення актуальних для сільськогосподарських виробників наукових досліджень, зміцнення інноваційного потенціалу, поглиблення інтегрування вітчизняних наукових закладів до міжнародного науково-дослідницького співтовариства³.

¹ Курман Т.В. Агроінновації в Україні в умовах сталого розвитку агросфери: правові засади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 389-395. С. 394.

² Григор'єва Х.А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: автореф. ... докт. юрид. наук / 12.00.06. Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2020. 39 с. С. 10.

³ Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. URL: <https://>

Особливою популярності набувають також відомості щодо прибуткового ведення фермерства, у зв'язку з чим актуалізується потреба в розробленні й виданні так званих «путівників фермера». Потребують сучасні селяни, фермери та інші сільськогосподарські товаровиробники і правових знань для захисту своїх прав, протидії рейдерству в агросфері тощо, а також агроекологічних знань задля екологізбалансованого ведення аграрного виробництва на умовах сталості. У зв'язку з викладеним, має сенс теза О. М. Савельєвої стосовно того, що аналіз сучасного розвитку інформаційних відносин в агросфері дає підстави вважати агроінформацію нематеріальним благом, що виступає об'єктом галузевого аграрно-правового регулювання¹.

Враховуючи викладене, на сьогодні нагальним завданням держави має стати формування на підставі системно-синергетичного підходу дієвого правового механізму забезпечення сталого розвитку агросфери, який запровадить комплекс масштабних, взаємопов'язаних заходів організаційно-правового, економіко-господарського, еколого-інноваційного, соціального, превентивно-безпекового та іншого характеру задля забезпечення розвитку агросфери на засадах сталості, а також задля моніторингу й протидії наявним і прогнозованим загрозам, в тому числі й глобального характеру, у сфері продовольчої, екологічної та енергетичної проблем.

Так само й аграрне право, як універсальний регулятор суспільних аграрних відносин, зазнає докорінних трансформацій, адже безумовно має реагувати на зміни, що відбуваються в агросфері у сучасних умовах. Як зазначається у спеціальній юридичній літературі, соціальна цінність права полягає в тому, що воно втілює загальну, групову й індивідуальну волю (інтереси) учасників суспільних відносин і виступає ефективним засобом забезпечення

www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179 (дата звернення: 10.08.2022)

¹ Савельєва О. М. Агроінформація в механізмі правового регулювання сталого розвитку агросфери України. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.) / за заг. ред. А. М. Статівки. Х.: Юрайт, 2018. С. 256–257.

й існування стабільності і правопорядку¹. При цьому воно сприяє розвитку тих відносин, в яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому, втілюючи загальну волю учасників таких суспільних відносин².

На думку О. Гольцової, цінність права для людства полягає в тому, що воно виступає єдиним ефективним засобом розв'язання глобальних проблем сучасності й засобом, за допомогою якого забезпечується гармонійне співіснування людства в цілому і подальший суспільний розвиток³.

Отже, соціальна цінність аграрного права виявляється не лише в реалізації його ролі як універсального регулятора аграрних відносин, але й як ефективного засобу розв'язання глобальних проблем сучасності, насамперед продовольчої, а також, за допомогою ресурсів агросфери, певною мірою екологічної та енергетичної проблем.

При цьому, слід визначити й сучасні тренди у розвитку аграрного права, що спостерігаються протягом останніх років. Це, насамперед:

а) розширення предмета правового регулювання внаслідок появи нових різновидів аграрних правовідносин (біотехнологічних, органічних, дорадчих, агроінноваційних, агроінформаційних, відносин з агроцифрової трансформації та ін.). Слід погодитися з твердженням В. В. Носіка, що для сучасної доктрини аграрного права України постановка питання про інноваційне оновлення предмету аграрного права набуває виключної актуальності з огляду на схвалені в Україні Цілі Сталого Розвитку до 2030 року щодо подолання бідності, запобігання голоду, збереження родючості ґрунтів, раціонального використання, відтворення і охорони екологічних систем у сільському, лісовому і рибному господарстві, забезпечення прав селян, створення умов для безпечного для життя і здоров'я доквілля, визначення допустимих і можливих меж

¹ Рябовол Л.Т. До питання про соціальну цінність права. *Право та державне управління*. 2019. Вип. 2 (35). Т. 1. С. 33.

² Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ. ВНЗ. 3-є вид., змін. і доп. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 300.

³ Гольцова О.Є. Соціальна цінність права в контексті меж сучасного правового регулювання. *Часопис Київського ун-ту права*. 2009. № 3. С. 53-54.

втручання органів державної влади і місцевого самоврядування у діяльність суб'єктів аграрного бізнесу, забезпечення розвитку особистих селянських господарств, забезпечення доступу суб'єктів господарювання до внутрішнього і зовнішнього аграрних ринків, особливо у сучасних умовах глобальних викликів і загроз¹;

б) подальший розвиток понятійно-категоріального апарата, за рахунок як удосконалення й видозміни існуючих аграрно-правових категорій, так і появи нових, приміром, таких як: агросфера, сталий розвиток, агробізнес, агростартап, агроінновації, аграрні права громадян, агрологістика, агромаркетинг, аграрний протекціонізм, агроанотехнологічний розвиток, інклюзивне сільське господарство, органічне виробництво, державний аграрний реєстр, екологізація аграрного виробництва, сільськогосподарське дорадництво, нішева (крафтова) сільськогосподарська продукція тощо);

в) поширення глобалізаційних та конвергенційних явищ в агросфері, наслідком чого виступає структурна трансформація системи аграрного права, його інститутів та підгалузей (агропродовольче право, право продовольчої безпеки, агроекологічне право, право агробізнесу, агроекспортне право, порівняльне аграрне право тощо);

в) посилення антропологічних та біоцентричних, а отже, морально-етичних засад у регулюванні аграрних відносин, зокрема, зумовлених необхідністю реалізації цілей сталого розвитку в агросфері. Беззаперечно, в основу концепції сталого розвитку покладено ідею антропозахисту. Адже в центрі уваги знаходиться людина, її права на життя та здоров'я, а також аналогічні права її нащадків. Виробничий аспект сталого розвитку сільськогосподарського виробництва спрямований на реалізацію природного права кожної людини на життя та здоров'я шляхом забезпечення продовольчої безпеки, виробництва сільським господарством достатньої кількості сільськогосподарської продукції належної якості та встановленого рівні безпеки. Екологічний аспект спрямований на охорону та збереження довкілля та природних ресурсів в про-

¹ Носік В.В. До питання про інноваційне оновлення аграрного права України: проблеми теорії і практики. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери*: зб. матер. наук.-практ. конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2020. С.

цесі сільськогосподарської діяльності, на збереження життєвого простору людини, самої «колиски» цивілізації – природи. В свою чергу, соціальний аспект сталого розвитку реалізується через забезпечення соціальних прав, насамперед селян як безпосередніх учасників сільськогосподарського виробництва, а саме: сталого розвитку сільських територій, підвищення соціальних стандартів до рівня європейських та світових, забезпечення зайнятості сільського населення, підвищення рівня його життя та доходів та ін. При цьому, як вбачається, за основу слід брати саме виробничий аспект, адже саме він спрямований на забезпечення продовольчої безпеки держави і природного, гарантованого Конституцією України права кожної людини на достатнє для нормальної життєдіяльності та якісне харчування. І саме виробничий аспект може дати поштовх для реалізації як соціального аспекту, створюючи можливості для соціального розвитку села, забезпечуючи зайнятість сільського населення, так і екологічного (кошти для придбання новітніх еколого-спрямованих технологій ведення сільгоспвиробництва, мотивацію екологізбалансованого використання природних ресурсів, застосування агроекологічних заходів тощо). Приписи антропозахисту притаманні й аграрному праву, як складовій системи права України¹. Саме у сфері аграрно-правового регулювання знаходить реалізацію одне з основних природних прав людини – право на життя та здоров'я, зокрема, в частині права на достатнє для підтримання нормальної життєдіяльності, а також безпечне та якісне харчування. Таким чином, на сьогодні на перший план виходять аксіологічні аспекти аграрного права, на що вказується й у спеціальній юридичній літературі²;

г) розширення практичної складової аграрно-правової підготовки шляхом: розробки й запровадження відповідних тематичних аграрно-правових практикумів; запровадження практики проведення лекцій і практичних занять із залученням провідних

¹ Курман Т.В. Питання методології дослідження правових засад сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. *Право і суспільство*. 2018. № 5. Ч. 1. С. 133-134.

² Статівка А.М. Про аксіологічні аспекти сучасного аграрного права. *Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2016. Вип. 243. С. 53-67.

практикуючих юристів, адвокатів, суддів; організації проходження виробничої практики в юридичних компаніях, що спеціалізуються на юридичному супроводі суб'єктів агробізнесу, в тому числі у сфері експортно-імпоротної діяльності, а також в юридичних відділах агрохолдингів, у фермерських господарствах та інших сільськогосподарських підприємствах. Дані зміни зумовлені як ухваленням нових законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), так і суттєвими змінами в поведінці основних стейкхолдерів освітнього процесу, передусім роботодавців і випускників юридичних ВНЗ, які вкрай зацікавлені у якісній теоретичній та спеціальній практичній підготовці фахівців вищим навчальним закладом.

Таким чином, сучасний стан і динаміка розвитку аграрного права й аграрного законодавства України зумовлена об'єктивними процесами розвитку суспільства та аграрних суспільних відносин. Їх зміни обумовлюються як цілями й напрямками державної аграрної політики, так і глобалізаційними та конвергенційними процесами і явищами, що мають місце у сучасному світі й знаходять відображення у міжнародно-правових документах та актах національного законодавства. Ці зміни триватимуть й надалі зумовлюватимуть появу нових викликів і загроз в агросфері. Аграрне ж право і аграрне законодавство й надалі розвиватимуться у напрямку, що диктуватиме зміна суспільних аграрних відносин, як на національному, так і на глобальному рівнях. Адже саме в цьому і виявляється синергетичний зв'язок й синергетичні засади аграрного права, аграрного законодавства та аграрних суспільних відносин. При цьому й надалі викладання аграрного права у юридичних ВНЗ зберігатиме свою актуальність, адже аграрний сектор України як одна з пріоритетних галузей економіки лише нарощуватиме темпи розвитку й в умовах глобалізації продовольчої кризи сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки населення та реалізації експортного потенціалу нашої держави. Як наслідок, аграрні відносини вимагатимуть удосконалення і розвитку механізму їх правового регулювання, а діяльність суб'єктів даних відносин – ефективного та професійного юридичного супроводу.